

EGY VALÓSÁGFELTÁRO MŰFAJ TEHERBÍRÁSA I.

Jegyzetek a riport megújulásáról és a riportelemzés kérdéseiről

1. A műfordítóról mondja Kosztolányi, hogy *gúzsbakötötten táncol*. A vérbeli riportter is ott kezdődik, ha — nem ide-oda táncolva! — ezt a próbát becsülettel állja. Különbözik nagyon könnyen elgaloppírozhat az igazság mellett, s ezzel épp saját lényét nyilvánítja fölöslegessé. Nem beszélve arról a felmérhetetlen kárról, amelyet egy önmagára ébredő közösség tudatában idéz elő, ha az élet valódi képe helyett — akarva vagy akaratlanul — a torzat mutatja.

A jelenség, nyilván, a művészi tükrözés más-más szintjén ismétlődik meg. A műfordító — szerencsés esetben — esztétikai ízlésének megfelelő, alkatához közelálló, meggyőződésével egybecsengő eszmeiségű művet választ ki tolmácsolása tárgyául, s ennek művészi átültetésével akar hatni olvasóira. (Lásd például Benedek Marcell életművét.) A riportter viszont a valóságban fedezi fel azokat a konkrét élettényeket, amelyekkel a legpontosabban, a legérzékletesebben kifejezésre juttathatja mondanivalóját. De ezzel egyszerre a kockázat veszélyét és felelősségét is magára vállalja, hiszen kétszer akkora hibalehetőséggel dolgozik, mint a műfordító (aki már eleve a valóság *valószínűségét* sugalló, kész alkotások közt válogat). Mindig utólag, olykor csak évtizedek távolában bizonyosodhat meg arról, hogy a folyton változó élet fejlődéstörvényeit helyesen ragadta-e meg vagy sem, és hogy a jelenség mögött sikerült-e meglátnia valóban a lényegét. Ezt kell ugyanis felkutatnia és érzékeltetnie. Úgy, hogy bármikor össze lehessen vetni alkotását a valósággal, miként a fordítást az eredetivel.

Evidenciáját tehát e műfaj nem önmagából meríti, feltételeit nem önállóan teremti meg: az empirikus valóságból, az ellenőrizhető tényekből kell őket vennie.¹ Mindig az események társadalmi meghatározottságát kell tükröznie, az emberi sorsokat mozgató erőket: a törvény megjelenési módját. Nem helyzeteket és jellemeket teremt, hanem a társadalmi gyakorlat „kitermelte” helyzeteket érzékelteti, az életfolyamatok sodrában helytálló és cselekvő jellemeket, s az őket éltető gondolatvilágokat.

A riport tehát valóságelemekből, élettényekből épül, akárcsak a tényirodalom más formái. Csakhogy itt a végeredmény sosem az általánosított valóság, sosem egy korszak történelmi tapasztalattá sűrűsödő lényege (lásd Truman Capote non-fiction könyvét, melyben a szerző a valóság változatlanul hagyott, célszerűen elrendezett darabjaiból rekonstruálja a kansasi gyilkosságot, érzékelteti a vak végzettség lég-

körét, de a tényszerű közlésnél mégis teljesebben, életszerűbben, mert a tények felkutatása és objektív rögzítése után nem szorítkozik csupán egyetlen feltevésre, számba vesz minden lehetséges alternatívát ahhoz, hogy minél teljesebb képet alkothassanak az olvasók a cselekedetek mozgatórugóiról). A tényregény szerzője nem akarja rákényszeríteni saját magyarázatát, egyéniségét az olvasóra, s épp ezzel szabadítja fel leginkább annak látásmódját, és osztja meg vele a társadalmi felelősség terhét. A riport viszont már eleve egy meghatározott riporteri koncepció függvénye, ami azt jelenti, hogy hamis nézőpont rabságában az olvasót félrevezeti, a valóságot eltorzítja, a társadalom önismeretét szegényíti. Holott épp az lenne a feladata, hogy a dolgok és jelenségek intuitív, gyors megragadásával elsődleges szintézist nyújtson az egyre bonyolultabbá váló valóság megjelenési formáiról, hogy az olvasó kiismerhesse magát benne. Hiszen az ember a történelem során talán még sosem érezte annyira a szükségességét annak, hogy megismerje a sorsát befolyásoló tényezőket, mint éppen manapság. Jogunk van tudni, mi vár ránk, hogy aszerint cselekedhessünk. Nem élhetünk mindig bizonytalanságban. A valóságfeltáró irodalomnak s így a riportnak is eléggé fel nem becsülhető szerepe az, hogy általa az ember sokkal jobban megismerheti a maga helyét és szerepét a nagy társadalmi folyamatokban. Amit tegnap még ismeretlen erőkre bízott, mára személyes gondjává válik. Megértve társadalmi determináltságát, felismerése révén nemcsak önmagáért vállal felelősebb életvitelt, hanem azért a közösségért is, amelyben élnie adatott, s amelynek megtartó erejét — attól függően, hogy miként cselekszik — erősítheti vagy gyöngítheti. Úgy látszik, hogy a XX. század mindent elgépiesítő, eljellegtelenítő vagy értékeket egybemosó tendenciáival szemben szükség van az ember személységét felszabadító és közösségi tudatát ébren tartó hitre éppúgy, mint ennek érdekében a cselekvés bizonyosságára. Eszerint az evidencia erejével hat az a felismerés, hogy a riportolvasó közvetlenül a valósággal áll szemben: a hétköznapok sodrásából kiemelt és összefüggéseiket feltáró, tehát önmagukon túlmutató élettényekkel, amelyeket a riporter úgy rendez át és világít meg, hogy az olvasót a maga igazáról feltétlenül meggyőzze és állásfoglalásra készítse. Hiszen a riport a társadalom lelkiismeretének szószólója, a társadalmi beavatkozás műfaja: a cselekvés költészete.

Disztíngválunk kell. A riport sokat tehet valamely közösség jó közérzetének érdekében, a közösség jó működéséért, de a társadalom lelkiismerete az egész irodalomban kap hangot, ha az az irodalom maradéktalanul betölti funkcióját. Abból kell kiindulnunk, hogy amennyiben a regény a pillanat megragadása az örökkévalóság perspektívájából, úgy a közvetlenül közéleti érdekeltségű, cselekvést, javítást sürgető irodalmat — s nyilván a riportot is — a társadalom önellenőrzésének egyik nagyon fontos eszközeként kell felfognunk.² Nincs itt semmiféle ellentmondás: a valóság tükrözésének más-más nézőpontjáról van szó. S azt már jeleztük, hogy a riport elsősorban szemlélet kérdése. E párhuzamból fény derül arra is: mennyire fontos, hogy írói igénnyel készüljön.

A kimondottan esztétikai képződmények — amint ezt Lukács György *Az esztétikum sajátosságában* kimutatja — nem tűznek maguk elé ilyen

gyakorlati célokat, de úgy hatnak az ember legbensőbb énjére, hogy képessé váljunk a cselekvésre. „Minden egynemű közeg — írja — az embereknek abból a szükségletéből támad, hogy a számára objektíve adott világot, amely egyúttal örömeinek és szenvedéseinek, de főként tevékenységének, saját benső élete és valóság feletti uralma kiépítésének világa is, egy meghatározott, lényeges nézőpontról kiindulva intenzívebben és mélyebben, átfogóbban és részletesebben ragadhassa meg, mint ahogy ezt a mindennapi élet megteheti, és olyan problematikából kiindulva közelítse meg, amelyet a dezantropomorfizáló tudománynak módszertani szükségszerűséggel mellőznie kell.”³ A regényíró — lévén, hogy az esztétikum az emberiség emlékezete — jobban szereti azt a világot ábrázolni, amelyet saját igazságérzete szerint alakíthat, hiszen az emberiség történeti fejlődésének egy mozzanatát örökíti meg, az élet új formáinak az előkészítésében segédkezik. A riportter pedig a folyton változó élet fejlődéstörvényeit, az újabb jelenségek mögötti összefüggéseket fejti meg. Azt kell mondanunk, hogy a riport — miként az egyedi fejlődés is megismétli magasabb fokon a törzsfajlódást — a megismerésnek azt a fokát jelenti az objektív valóság feltárásában, amikor még a tudományos és az esztétikai visszatükröződés nem különült el egymástól. A riport valóságtükrözése a mindennapi élet és az objektív valóság visszatükrözésének két pólusa közé ékelődik, minthogy elsődleges szintézist nyújt a valóságról. S mint ilyen, alkalmas arra, hogy egy világos társadalmi cél érdekében bizonyos magatartást váltson ki az olvasóból. Nem bevallott szándéka, hogy művészi élményt is nyújtson a még ismeretlen valóság feltárása során, de ha úgy ragadja meg a történelmi pillanatot, ha úgy méri fel annak társadalmi és emberi jelentőségét, hogy az ember egész valóját megrázza, vagy éppenséggel életvitelében megerősítse — akkor művészi szintű agitációt végez.

Lényegében arról van szó, hogy egészen más hatást vált ki a valóság, ha impulzusai közvetlenül érik az embert, mint akkor, amikor energiáit többszörösen átalakító, felfokozó műalkotás sugározza. Irodalompszichológusok és esztéták megállapítása szerint a nyers valóság a maga teljes egészében olyan erős közvetlen reakciókat vált ki az olvasóból, amelyek azonnali állásfoglalásra készítetik az élet, a társadalom tökéletesítése érdekében. Az esztétikumba emelt valóságábrázolás során viszont az olvasó sosem magával a közvetlen valósággal kerül szembe, hanem azzal, amit a valóság lényege felidéz benne.

Az információelmélet megkülönbözteti a „hideg“ és a „forró“ információt mint az emberre való hatás különböző módozatainak két végét.⁴ A lélektani vizsgálatok szerint mindkettőre egyformán szükségünk van, de — a maga helyén és idején. A legtermészetesebb olvasói igény az, hogy nem szükséges mindent agyonértelmezni, hagyni kell az olvasót is gondolkodni. Ennek a felismerésnek a jegyében a korszerű tömeg-tájékoztatás elsősorban az információ társadalmi igényére esküszik, s a társadalmi újratermelés szempontjából éppoly fontosnak tartja, mint magát az embert, a szerszámot vagy a nyersanyagot.⁵ Sőt, akadt már olyan teoretikus, aki ennek jogi vetületét is megfogalmazta, mondván, hogy a modern ember informálódása annyira létszükséglet, miszerint belőle nyugodtan levezethető a hírekhez való jog, amelyet alkotmányosan kellene védelmezni.⁶

A korszerű tájékoztatás és a szocialista demokrácia kölcsönösen feltételezik egymást. Mert „informáltság nélkül nincsen demokrácia. Azok az emberek, akik nem tudják, mi történik körülöttük, nem lehetnek a társadalmi és politikai élet tényleges és aktív résztvevői”.⁷ A döntés gyakorlatáról volna szó tehát. Az állampolgárok egyre szélesebb körének bevonásáról az egész társadalmi élet szabályozásába. Mert egy döntési szituációban nemcsak megbízható társadalomképre, történelmi érzékre van szükség, de kellő tájékozottságra is, a társadalmi felelősségérzet mellé. A tömegkommunikáció akkor tesz eleget társadalmi hivatásának, ha tudatosítja: a cselekvés értékeesebb a pusztá jólinformáltságnál. Oda kell hatnia, hogy az ember saját képére és hasonlatosságára formálja társadalmi környezetét, miközben önmagát is átalakítja. Ehhez viszont szükség van a „forró” információkra is, vagyis azokra, amelyekben a tények nem önmagukban hatnak, hanem az egyéniség személyes állásfoglalásával és magatartásával együtt. Csakhogy ezeknek akkor van hitelük, ha nem a pillanatnyi hit és szenvedély diktálja őket, hanem egy egész élet példamutatása segíti a szavak célbajutását. Meg kell tanulnunk tehát a „forró” információ szabályait. Ezek egyikét Vitányi Iván fogalmazta meg, és azzal kapcsolatos, hogy a szenvedélyek pusztá ereje nem elegendő a megfelelő hatás kiváltásához: „A műben ugyanis akkor vonhatja le a szerző maga is a következtetéseket, akkor képviselhet és sugalmazhat közvetlenül is kifejtve egy magatartást, ha előtte megmutatta nehézségeit, sőt azokat az indokokat is, amelyek ezt a választást éppenséggel tagadják. Az olvasó-néző így nem problémátlanul kapja készen a szerző megoldását, hanem maga is átéli a választás izgalmát, sőt esetleg előbb maga is kétségek közt hányódik a helyes út keresésében.”⁸

A riportot mindenképpen forró információnak számít.

2. A műfaj iránti elméleti érdeklődés meglehetősen tisztavirág életű. Még a marxista esztétika szempontjából sincs kellőképpen tisztázva: mi a helye az objektív valóság visszatükrözésében. Nem csoda hát, hogy nem került sor a riportelemzés módszertanának a kidolgozására sem. A tudományos szempontokat sok esetben még mindig az empirikus megközelítési mód váltja fel, s ez aligha tesz jó szolgálatot olvasónak és riporternek, legkevésbé pedig a valóságfeltárás objektivitásának. Készséggel el kell ismernünk azonban, hogy a riport iránti társadalmi igény nem minden korszakban egyforma, s hogy a riporttermés sorsa nemcsak a riporterektől függ, hanem a társadalmi elvárásoknak hangot adó intézményektől, az olvasói igény és a riporteri elképzelés közé ékelődő szerkesztőségektől is. De azzal már semmiképp sem lehet egyetérteni, hogy ne fejlesszük azokat az eszközöket, amelyekkel pontosan lemérhető lenne: miként funkcionál a riport ebben a körforgásban, mennyire tölti be társadalmi rendeltetését. Különösen akkor, amikor már verselemző és novellaelemző konferenciák zajlanak, s a prózaelemzés szempontjai segíthetnek kikristályosítani a riportét is. Vagy pedig arról volna szó, hogy nem tartjuk eléggé fontosnak magát a műfajt? Mert valaha kompromittáltak, méltatlan lenne ma is a tudományos analízisre? Igaz, hogy jelentéktelen tárgyból jelentős gondolatokat kicsiholni nem egyéb, mint maga a hiábavalóság. De hát olyan jelentős alkotók és gondolkodók bizonyították nemegyszer, mint Illyés Gyula és Jean-Paul Sartre, hogy

a riport, ha írói műgonddal, erkölcsi tartással és mély pszichológiai érzéssel íródik, ugyanolyan fontos lehet az ember öntudatra ébresztése szempontjából, mint például a szonett. A riporteri alapállás különben is lírai magatartást tételez fel, s a jó riport szellemi életünkben a verséhez hasonló funkciót tölt be: kiemeli az újat az ismeretlenség homályából, a bizonytalanság kódéből, és tudatunkba emeli. Ilyenkor a megnevezés megdöbbentő hatására, az ismert és ismeretlen elemek összeszíkraztatása révén váratlanul tudatossá válnak az addig kapillárisan fejlődő újabb vonatkozások, amelyek az embert történelmi-társadalmi körülményeihez, környezetéhez fűzik. Csakhogy az ember nem rekedhet meg a megnevezéseknél. A társadalmi cselekvés szükségessége arra kényszeríti, hogy ne csak az objektív valóságból érkező impulzusokat ismerje, hanem a köztük lévő összefüggéseket és saját reakcióinak lehetséges alternatíváit is. Ezért kellene minél előbb feltérképezni a cselekvés költészetének háterszágát — a cselekvés tudományát. Mert úgy igaz, hogy például nálunk a mégoly gazdagnak mutakozó jelenlegi riporttermés sem mutatta fel a riport reális lehetőségeit. Kérdésfelvetéseinek mélysége, általánosításainak átütő ereje ugyanis minden korszakban attól függ, hogy a társadalomnak milyen mértékben van szüksége a riporteri eszközökkel feltárható és megfogalmazható igazságokra.

Az elméleti érdeklődés nálunk először az ún. irodalmi riport divatja idején virágzott, amikor életpótlékként szorgalmazták a valóságról szóló híradást, amikor a riportírást az idővel való írói lépéstartás, az új valóságban való benneélés hamis alternatívájaként tüntették föl. Bárhogy is volt, tény, hogy épp akkor karolták fel ezt a műfajt, amikor a napi sajtóból jórészt kimaradt, és az is tény, hogy ezt a szerepvállalást az irodalomkritika megteoretizálta. Szembetűnő a sok szócséplés, különösen olyan riportkötetek kapcsán, amelyek azóta rég a feledés homályába merültek, de a hatvanas évek végéig, a hetvenes évek elejéig a sok szalmával vajmi kevés szemet mutattak fel a riportelméleti írások szerzői. Legfigyelemreméltóbb Csehi Gyula munkássága, akinek tudományos érdeklődésében akkor sem lett kegyvesztett a riport, amikor az avatatlan kezek által kompromittált műfajt egyértelműen illet szidni. Félutcatnyi tanulmány után *Klió és Kalliope* című kötetében megnyugtató módon tisztázza a riport és a szépirodalom viszonyát. Szakítva a műfaji dogmatizmus merevségével, a riportot — mint a dokumentáris irodalom egyik formáját — *határesetnek* fogja fel, mely a szépirodalmi ábrázolás és valamilyen más, nem esztétikai terület metszési felületén keletkezik.⁹

De nemcsak az elméleti és módszertani kérdések alaposabb megvilágítása várat magára. Gazdag riorthagyományunk is feldolgozásra vár, főként a romániai magyar riport fejlődéstörténetének a megírása érdekében. Ennek még az igénye sem merült fel, holott jelentősége sokszoros lenne. És nemcsak azért, mert az íróknak a sajtó adott kenyeret, s mert prózánk fejlődését alapvetően meghatározta a valóság vonzása. A riport — író számára — mindenekelőtt a valósággal való mérgőzés első dokumentuma, s mint ilyen, eredményeivel és kudarcaival egyaránt hozzátartozik az életműhöz. De szükség lenne a riport fejlődéstörténetére a mához szóló tanulságok kedvéért is. Mert legalábbis a példázat erejével hatna annak a kimutatása, hogy miként tudták kimondani az igazságot e műfaj művelői igen nehéz történelmi korszakokban is, a

kiéleződő elnyomás vagy éppen a fasiszta diktatúra idején. Mert kimondták, és a humanizmus nevében tiltakoztak az embertelenség ellen. Épp ez a legizgalmasabb valamennyi kérdés közül: miként maradhattak hűek a valósághoz, a gondok szorításában vergődő néphez, amelyből vétettek — és tulajdon önbecsülésükhöz. Lévén, hogy ezek a legfontosabb riportformáló tényezők.

És ugyancsak bővelkedik tanulságokban a riport felszabadulás utáni története. Ennek vázlatos áttekintése nélkülözhetetlen igényként merült fel már e dolgozat megszerkesztése során is. Hiszen látnunk kell: mihez viszonyítva jelent megújulást nálunk ez a műfaj, és hogy fejlődésének jelenlegi stádiuma milyen távlatokat nyit nemcsak műfajelméleti szempontból, hanem közéleti szerepvállalását, teherbírását tekintve is.

Két alternatíva kínálkozik a kérdés felvázolásához: az egyik az a szemlélet, mely híven követné a történelmi fejlődés folyamatát, s ennek függvényeként tárgyalná a riportot; a másik pedig a riporteri szemlélet változásait, a nézőpontot, a valósághoz való viszonyulást teszi meg alapvető kritériummá. Nyilvánvaló, hogy bármelyik eljárás abszolutizálása szükségszerűen beszűkítené, egysíkúvá tenné a vizsgálatot, szegényítené a végeredményt. A helyes út akkor rajzolódna ki igazán, ha valaki előbb egy olyan riportantológiát állítana össze a felszabadulás utáni három évtizedes termésköz, hogy az évről évre a legsikerültebb, legjellegzetesebb alkotásokat tartalmazza. Vajon tükröznék-e a maga valóságában az eltelt történelmi korszak lényegét? Sokkal inkább a műfaj korlátait. Az kétségtelen, hogy a valóság változásaira a riporteri a legérzékenyebb, csak az kétséges, hogy kellő távlat híján helyesen látja-e meg az összefüggéseket. Hiszen mindig kérdéses, hogy a riporteri koncepció kisugárzása miként világítja meg a tényeket, illetve át tudja-e egyáltalán világítani őket. A tények ugyanis — ontológiai természetükhöz híven — kétarcúak: feltárukozhatnak és vallhatnak mögöttes világról, az őket létrehozó tendenciákról, vagy pedig megmaradnak többértelműségükbe zárkózott, manipulálható adatoknak.¹⁰ S ha a tények manipulálhatók, ha ugyanabból az adatból a homlokegyenest ellentétes következtetést is levonhatja valaki, akkor hogyan lehetne itt objektív valóságtükrözésről beszélni? A társadalom önellenőrzésének lenne az érdeke, hogy csak azok nyúljanak a riporteri toll után, akik képesek a tények makacs kétértelműségének a megszüntetésére. Másképp hogyan vállalkozhatna a riporteri arra, hogy a lehetőséggel szemben a *létezőben* mutassa fel a törvényszerűt? Még így is az objektív valóságból csak azt tükrözi, amit felismer. De sokszor ennél jóval kevesebbet, mert a műfaji kódolás során mindez még két összetevőre bomlik: amit felfedezéséből olvasóinak elmondhat, és amit nem mondhat el.

S ez azt jelenti, hogy figyelembe kell vennünk a riporteri társadalmi determináltságát. Nem kérhetünk számon tőle olyan dolgokat, amelynek kimondása más műfajok művelőinek lenne feladata. De az joggal elvárható, hogy ne hamisítsa meg, ne torzítsa el a valóságot. A riport történetének a megírásához olyan nézőpontra van szükségünk, ahonnan egyaránt betekinethető a társadalom egészének fejlődése, és az a folyamat, amelyet ez a műfaj a tömegkommunikációban betölt. Lévén állandó feladata éppen az, hogy időről időre, a társadalom fejlődésével párhuzamosan rendszeresen helyreállítsa a menet közben megromlott lá-

tási viszonyokat. Könnyű belátni, hogy a dogmatikus beszűkülés éveiben a rózsaszínű riporter szemüveg nemcsak az önmagukban szürke tények hamis megvilágításának optikájával torzított, de nem korrigálta az olvasó tudatában a társadalmi fejlődéssel beálló változásokat sem. S ha egyszer nem tudta eligazítani az olvasót a valóság szövvényeiben, hogyan is lehetett volna képes arra, hogy igazáról meggyőzőn, állásfoglalásra és cselekvésre késztesse? A népi hatalom első éveiben még valóban történelmi küldetésként írták az akkori forró napok krónikáját, s nemcsak harci fegyvernek számított, de az új társadalmi rend életképességét tudta bizonyítani ez a műfaj.¹¹ Ezt az egészséges folyamatot fojtotta le aztán, a riporter és a riport iránti társadalmi igény összhangját bontotta meg a dogmatizmus. Ha valamilyen területen kárt tett, akkor itt ugyancsak, mert előregyártott tételekbe erőszakolta bele a valóságot. S a riport amúgy is függvénye már az adatgyűjtést eleve meghatározó riporter koncepciónak...! Ezt a lakkozással, mellébeszéléssel, illetve elhallgatással hitelét veszített műfajt kellett aztán rehabilitálni az olvasók szemében a IX. pártkongresszus után, amikor kezdett polgárjogot nyerni a valóságfeltáró, problémafelvető riportázs.

A műfaj közhasznúvá tételében fontos szerepet játszott az *Ifjúmunkás* emlékezetes riportvitája. Nemcsak azért tanulságos, mert tisztító-tűz jellege révén örvendetesen „megfiatalította” a riport egyik-másik régebbi munkását, s a megtisztult műfaj vonzásával fiatalokat állított csatasorba, de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy végre — 1968-ban! — tudatosította a riporter társadalmi determináltságát, hivatását — és a műfaj lehetőségeit meg korlátaait. *Gyávák-e a riporterek?* — ragadta meg a dolgok etikai vetületét a Kacsó Sándor két világháború közti kérdésfelvetését megidéző Beke György, s úgy fogalmazta meg válaszáat, hogy tanúságtevő szavai elől ne lehessen kitérni: „Ha akkori szemmel s igénnyel bár az élet problémáit írta meg, akkor nem hazudott. De igenis megszületése pillanatában, már akkor anakronisztikus volt az írása, ha az élet egészét látta ugyan a riporter, de csak annak kellemesebb felét mutatta be. Függetlenül hiedelmétől — hogy csak úgy szolgálja az ügyet —, az írás törvényei ellen vétett, az élet törvényei ellen. S ebben jócskán megvan a magam vétke is: a szemérmes elhallgatásban, féligazságok ábrázolásában, a bénító önkontrollban, amely, azt hihetnők, hogy magunknak árt, pedig az írásnak árt a legtöbbet, az írás hitelének. Amiért egyáltalán érdemes tollat venni a kézbe.”¹²

Talán nem túlzunk, amikor azt állítjuk, hogy ezeknek a vitáknak a marxista gondolkodás szempontjából is megvan a maguk haszna. Lukács György hangoztatta élete utolsó éveiben: ha már annyira elkop-tak fogalmaink, hogy képtelenség hitelt érdemlően dolgozni velük, akkor sem az eldobás az egyetlen lehetséges megoldás — különösen, ha nem tudunk helyükbe jobbat teremteni. Meg kell tisztítanunk őket a hozzájuk tapadó idegen anyagoktól, melyek piócatermészetűek lévén, kiszívják az egészséges fogalmak véréit. Valahogy így jártunk a riporttal, és jó, hogy alkalmassá tettük a valóságfeltárára.

„Szociográfiai kutatásnak, riportáznak, közírásnak ilyen nehéz dolga, mint napjainkban, nem volt. De ennyi »ha török, ha szakad«-feladata és felelőssége sem” — állapítja meg Farkas Árpád az *Igaz Szó* 1971.

márciusi számában, mellyel meglepően új hangvételi riport tör be a romániai magyar irodalomba, hogy aztán egészen rövid idő leforgása alatt a műfaj remekeiként számon tartott írásokat is felmutasson. Szépirodalmi folyóiratról lévén szó, ezt a szerkesztőségi ügybuzgalmat fel lehetne úgy is fogni, mint a valósággal szorosabbra fogott kapcsolat intézményesítését, a közismert írói hármasszabály érvényesítését. De elég, ha csupán a valóságfeltáró munkák megbecsülését látjuk benne. Hogy nem véletlen jelenséggel állunk szemben, hanem társadalmi igény hívta létre, a leginkább az bizonyítja, hogy időközben hasonló jelenség játszódott le a román irodalomban is: a társadalmi ankét újította meg a riportot, és juttatta el szociográfiai mélységekig. Nyilvánvaló, hogy a szociográfia jelenlegi „besegítését” nem szabad abszolutizálnunk, és azt a mércét sem lehet véglegesnek tekinteni, amelyet az útkeresésnek a jelenlegi szakaszában a műfaj legjobbjai megteremtettek.

Érdeemes elgondolkozni azon is, hogy a riport korszerűsödése mennyire függ össze a tényirodalom előretörésével, világhódító útjával. Ma már nem vitás ugyanis, hogy a XX. század írásművészetében két alapvető tendencia érvényesül. Egyfelől a közvetlen, tényszerű valóságábrázolás, másfelől pedig az áttételeességében mind elvontabb megközelítésmód. Az okok közül figyelemre méltó az, hogy a történelmi folyamatok felgyorsulásával az emberek egyre inkább csak a vitathatatlan tényeknek szavaznak bizalmat. Nem egy olyan megállapítás ismeretes, miszerint a tényszerűség volna a jelen művészi szemléletmódja, szemben a látomással.

JEGYZETEK

1. Gábor Andor: Regény és riport. A szocialista realizmus II. Budapest, 1970. 109.
2. Gálfalvi György: Valóság, irodalom, valóságirodalom. Igaz Szó, 1971. 12. 859—862.
3. Lukács György: Az esztétikum sajátossága I. Budapest, 1969. 615.
4. Vitányi Iván: Agitáció és művészet. Második prométheuszi forradalom. Budapest, 1971. 358.
5. Szecső Tamás: Informáltság és szocialista demokratizmus. Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény. Budapest, 1971. 231—241.
6. Idézi Jakab Zoltán: A maximális mértékű hírfogyasztás kísérőjelenségei. Sajtótudományi Közlemények, 8. 61—80.
7. Henri Dona: Mijloacele de comunicare de masă și presa. Presa noastră, 1972. 4—5.
8. Vitányi: i. m. 360.
9. Csehi Gyula: A dokumentáris irodalom formái. Klió és Kalliópé. Bukarest, 1969. 302.
10. Almási Miklós: Tények + irodalom = szépirodalom? Új Írás, 1970. 4. 114—121.
11. Barabás István: A riporter útja. Megyei Tükör, 1969. május 10.
12. Beke György: Gyávák-e a riporterek? Ifjúmunkás, 1968. október 31.